

Sona İmran qızı Mirzəyeva¹ İNŞA DƏRSLƏRİ HAQQINDA

İnşa – yazılı yaradıcılıqda müəllifi peşəkar edən qabiliyyət vasitəsidir. Əlbəttə, bu fikir yazıçılara, şairlərə daha çox aiddir. Lakin elmi əsər yazan alimlər üçün də fikri yazılı və ya şifahi şəkildə ifadə etmək də xüsusi qabiliyyət hesab olunur. Beləliklə, bütün üslublarda yaradıcılıq inşa yaza və ya qura bilmək vərdişlərindən başlayır. Odur ki, yazıçı və şairlərin, habelə alimlərin əsərləri onların inşalarıdır. Həmin əsərlərin yazılmasının başlanğıc nöqtəsi məktəb təhsili sistemində qoyulur, yaxud da Azərbaycan dili təlimində yaradılan yazı bacarıqlarından qaynaqlanır desək, heç nədə səhv etmərik. İnşa cümlə qurmaq bacarıq və vərdişlərindən yaranan prosesdir. İndi bir-bir həmin prosesi təsvir etməyə çalışaq. Məsələn:

- 1) Müəllim sinfə “Bizim ailə” mövzusunda danışmağı və yazmağı tapşırır. Şagirdlər düşünür və faktları meydana qoyurlar.
- 2) Müəllim “Mənim ən böyük arzum” mövzusunda danışmağı tapşırır, şagirdlər fikirləşir və yazmağa başlayırlar.
- 3) Müəllim “Məktəbimiz” mövzusunda tapşırıq verir. Şagirdlər məktəbi təsvirdən sonra öz düşüncələrini ifadə edirlər.
- 4) Müəllim şagirdlərə fəsilərə münasibətini bildirməyi inşa tapşırığı kimi verir. Şagirdlər fikirlərini bildirirlər.
- 5) Müəllim dərslikdən öyrənilən bir əhvalata münasibət bildirməyi tapşırır. Məsələn: “Sizin Mübariz İbrahimova münasibətiniz”, “Sizə, Əlif Hacıyev necə qəhrəman olub?”. Bəs Polad Həşimov, Tehran Mənsimov? Belə tapşırıqlar V-VII sinif Azərbaycan dili dərsliklərindəki əsas və dinləmə mətnləri əsasında verilsə də, əlavə məlumatlarla zənginləşdirilmiş olur.

Göründüyü kimi, sadə inşa bacarıqlarının sadə mövzular əsasında aparılması nəzərdə tutulur. Belə ki, ailə, məktəb, fəsillər, vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq motivlərinin mövzulara çevrilməsi şagirdlərin yaş və dünyagörüşləri ilə əlaqəli şəkildə aparılır. Bu, pedaqoji-psixoloji tələblər kimi nəzərə alınır. Yuxarı sinif şagirdlərinə Mübariz İbrahimov və Əlif Hacıyev qəhrəmanlığı, daha sonra Polad Həşimov, Hikmət Mirzəyev, Tehran Mənsimov şücaəti şagirdlərə söz deməyə, fikir bildirməyə necə də gözəl material vermiş olur. İkinci Qarabağ müharibəsindəki zəfərimiz şagirdlərinin dilinin əzbəridir. Belə məsələlərdən həm şifahi, həm yazılı inşa bacarıqlarına yiyələnməkdə istifadə olunması geniş imkanlardır.

Azərbaycan dili təlimi məzmununda inşa yazı standartları I-XI siniflər üzrə xüsusi sistemə tabe edilərək reallaşdırılır. Onlardan bəzilərini nəzərdən keçirək. Məsələn:

- 1) V sinifdə şagird:
 - 3.1. Rəhbətli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.
 - 3.1.1. Müxtəlif yazı formalarını (ifadə, inşa, esse, hekayə) fərqləndirir.
 - 3.1.2. Mövzu ilə bağlı topladığı materiallar əsasında mətn hazırlayır.
 - 3.1.3. Mətnin hissələrini (giriş, əsas hissə və nəticə) abzaslarını əlaqələndirir.
 - 3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (əlan, məktub) yazır.
- 2) VI sinifdə şagird:
 - 3.1. Rəhbətli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.
 - 3.1.1. Müxtəlif yazı tiplərini fərqləndirir.
 - 3.1.2. Mətni mövzuya uyğun fakt və hadisələrlə zənginləşdirir.
 - 3.1.3. Mətnin hissələrini, abzaslarını əlaqələndirir.
 - 3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (ərizə tərcümeyi-hal) yazır.

Qeyd etdiyimiz bu standartlar XI sinifdə də bu şəkildədir, lakin zənginləşdirilmiş əlavələri ilə davam etdirilir. Sual oluna bilər: İndiki Azərbaycan dili kurikulumunda məsələ belə qoyulursa, imkanlar bu qədər genişdirsə, şagirdlər inşa qurmaq bacarıq və vərdişlərinə yiyələndirilmir? Müşahidələrimiz göstərir ki, kurikulumda qoyulan tələblərin, dərslikdəki imkanların olmasına və bu iş müəllim üçün metodik vəsaitlərin bu məqsədlərə görə hazırlanmasına baxmayaraq, şagirdlərin inşa yazmaq bacarıqları proqramın tələbindən geri qalır. [3] Onlar hətta inşa ilə ifadəni, esseni, hekayəni fərqləndirməkdə çətinlik çəkirlər.

Eyni nöqsanları müəllimlərin fəaliyyətində müşahidə olunması isə xüsusilə yolverilməz qüsurlar sayılmalıdır. Bəs vəziyyəti necə düzəltməyə cəhd göstərmək mümkündür? Hesab edirik ki, bunun üçün inşa və ya ümumiyyətlə yazı problemlərinə kompleks yanaşmaq lazımdır. [4] Məsələn:

1. Azərbaycan dilindən təlim nəticəsi inşa ilə qiymətləndirilməlidir;
2. Şifahi və yazılı inşalar növbələmə yolu ilə aparılmalıdır;
3. İfadənin inşaya çevrilməsi metodikasına müəllimlərin peşəkarcasına yiyələnməsinə ehtiyac nəzərə alınmalıdır;
4. Müəllimlər bilməlidirlər ki, Azərbaycan dili dərslərinin mətnlə başlaması o deməkdir ki, həmin mətn həm ifadə, həm də inşa üçün material verir;
5. Şagirdlərə inşanın giriş, əsas hissə və nəticəsi əyani şəkildə şərh olunmalıdır;
6. Şagirdlərə hazır mətn üzərində redaktə, korrektə bacarıqları aşılanmalıdır;
7. Müəllimlər yazıların, o cümlədən inşaların metodik sistemə görə yenidən hazırlanmalıdırlar;
8. Yazı ilə bağlı standartlara yaradıcı yanaşılmalıdır və s.

İnşa yazılarınla bağlı meydana çıxardığımız nöqsanlar obyektiv və subyektiv olmaqla məktəb təcrübəsində hər an qarşıya çıxır. Ali pedaqoji təhsildə bu sahəyə ciddi fikir verilməli və gələcək müəllimlərə yazı didaktikasını öyrətmək, yəni inşa dərslərinin metodikasını mənimsətmək əsl metodist alimlərə həvalə edilməlidir.

Unutmayaq ki, bütün sahələrdə olduğu kimi inşa metodikasına yiyələnməkdə səriştə qazanmaqda optimal imkanlar tələbək illərində qazanıla bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı, 1986 s.
2. Ümumi təhsilin fənn standartları (I – XI siniflər) – Bakı, Mütərcim, 2012 – 402 s.
3. Vaqif Qurbanov. Esse və digər yazılar. Bakı, "Müəllim" nəşriyyatı, 2019 – 232 s. (64-72)
4. Kurikulumların hazırlanması və tətbiqi məsələləri. "Kövsər" nəşriyyatı, 2008 -223 s.

Açar sözlər: inşa, rəbitəli nitqin inkişafı, inşaaların yazılı və şifahi formaları, rəbitəli nitq, mədəni nitq normaları, faktlar toplamaq, sistemə salmaq, formalaşdırmaq, təhlil etmək, nəticələr çıxarmaq, qiymətləndirmək.

Ключевые слова: сочинение, развития связной речи, формы сочинения: письменные и устные, формы культурной речи, сбор фактов, систематизировать, формирование, разбирать, анализировать, делать выводы, оценивать

Key words: writing, development of coherent speech, forms of composition: written and oral, collection of facts, systematize, formation, analyze, draw conclusions, evaluate

Резюме

Ученики приобретают навыки сочинения с первого класса. Со временем этот процесс развивается и расширяется. Лексическое значение слова «эссе» на арабском языке: 1) создание, воплощение, возникновение; 2) написание, литературное выражение в статье // написание, написанное таким образом; 3) различные письма, документы и т. д. составленная по образцам. книга [1, с.216] В школьной практике термин эссе используется как вид письма. Конкретное значение - это тип письма, которое как выражение встречается в устной и в письменной формах. Есть разные виды и типы. Выражается в литературной и свободной форме. Среди преподавателей языковых и литературных классов также есть мнения, сочинения и эссе. Предоставление контента, имеющего отношение к теме, означает сочинение. Двери всегда открываются от выражения к сочинению. Готовый текст - это выразительный текст. Если это выражение, которое говорится или пишет кратко, сжато или широко, при условии, что оно не выходит за рамки его содержания, это эссе, обогащающее это содержание вопросами. В методике это называется видом работы по превращению выражения в сочинение. Эссе в учебной деятельности, в том числе в системе развития речи, считаются пиком по сравнению с другими видами письма. Если ученик умеет свободно строить сочинение, значит это для него достижение вершины. Выражение - это своего рода подготовка к письму. Говорить или писать содержание готового текста. Известно, что и выражение, и эссе - это типы связанной речи. Они образуют систему развития общения. Развитие коммуникативной речи также является основной целью или результатом обучения в системе образования. В этой статье обсуждается проблема написания эссе.

About essay writings

Summary

Students acquire composing skills from the first grade. Over time, this process develops and expands. The lexical meaning of the word "essay" in Arabic: 1) creation, embodiment, emergence; 2) writing, literary expression in the article // writing written in this way; 3) various letters, documents, etc. compiled according to samples.

In school practice, the term essay is used as a type of writing. A specific meaning is a type of writing that occurs as an expression in both oral and written forms. There are different types and types. It is expressed in literary and free form. Among the teachers of the language and literature classes there are also opinions, essays and essays.

Providing content that is relevant to a topic means writing. Doors always open from expression to composition. The finished text is expressive text. If it is an expression that is spoken or written briefly, concisely or broadly, provided that it does not go beyond its content, it is an essay that enriches that content with questions. In the methodology, this is called the type of work to turn an expression into an essay.

Essays in educational activities, including in the system of speech development, are considered a peak in comparison with other types of writing. If a student is able to freely build an essay, then this is reaching the top for him. Expression is a kind of preparation for writing. Speak or write the content of the finished text. It is known that both expression and essay are types of related speech. They form a system for the development of communication. The development of communicative speech is also the main goal or result of learning in the education system. This article discusses the problem of writing essays.

RƏYÇİ: dfos. E.Vəliyeva